

МУРАШКО О. В.,
м. Кривий Ріг

МОРАЛЬ І ЕТИКА УКРАЇНСЬКОЇ ЖІНКИ В НАРОДНИХ ДУМАХ

На етапі побудови в Україні цивілізованого суспільства велику роль відіграють пошуки шляхів відродження всіх сфер життя народу. Уснопоетична народна творчість українців, зокрема епос - це глибоке і невичерпне джерело духовного

потенціалу народу, джерело, з якого ми можемо дізнатися про мораль і етику українців.

Мораль і етика. Ці два поняття були і залишаються одними з найголовніших чинників нормального людського розвитку, чинниками, що забезпечують державі статус цивілізованої, що мають великий вплив на процес збереження, збагачення людським суспільством своєї духовної атмосфери, свого духовного потенціалу.

Мораль (лат. «морес» - звичаї) - це система поглядів і уявлень, норм і оцінок, що регулюють поведінку людей. Виступаючи як складний суспільний інститут, мораль включає моральну діяльність (поведінку людей, звичаї), а також моральну свідомість, що відбиває моральні стосунки у вигляді відповідних уявлень - норм, принципів, моральних ідеалів.

Етика (гр. «етос» - звичка) - такий суспільний інститут, що має на меті описати і пояснити мораль, а також навчити моралі - запропонувати ідеальну модель міжлюдських стосунків. Вужче, етика - це сукупність моральних норм і правил людської поведінки.

Серед величезної кількості пам'яток епічної культури почесне місце посідають українські думи, чия тематика нерозривно пов'язана з історією народу, його боріннями за національне, соціальне визволення, а також з колом морально-етичних проблем українського суспільства.

Виникнення і остаточне формування дум припадає на XV-XVI ст. Термін «дума» - народного походження. Цим словом в українській народній мові протягом 16-19 століть називали велику за розміром народну епічну пісню, переважно історичної тематики. Вперше це слово на означення фольклорного жанру вжив М. Максимович у праці «Малороссийские песни» (1827).

Найдавніші думи (до 16 ст.) змальовують борців за інтереси народу (козак Голота, Фесько Ганжа Андибер, Івась Удовиченко, Самійло Кішка, Маруся Богуславка та багато інших героїв і героїнь). Дослідження героїчних дум дає змогу оцінити великий і важкий шлях України у визвольній боротьбі. За словами М. Рильського, що були проголошені на Всесоюзній нараді з питань епосу східнослов'янських народів (Київ, 1955), «у цій боротьбі народ завжди зберігав риси оптимізму, любові до вітчизни, високого героїзму...», в українському епосі «відчуваєш подих народної історії з її прекрасними людьми, які дали рідному краю рідних синів, мужніх захисників рідної землі.

Вірні сини і дочки України ставали на захист держави,

боролись і гинули. Народні думи відображують українських жінок, які були учасницями історичних подій, що назавжди залишаться в пам'яті народній, тих жінок, які впливали на хід подій, і тих, які ставали жертвами історичних трагедій. У національно-визвольній боротьбі українців жінки відігравали далеко не пасивну роль, їх мудрість, відданість рідній землі, почуття високого громадянського обов'язку, справедливість, подекуди не жіноча хоробрість оспівана не в одній думі. Згадаймо хоча б «дівок-бранок» («Коваленко», «Маруся Богуславка»), які визволяли з неволі українських ватажків та й просте козацтво, чоловіків, здатних захищати рідну землю, що вже її «бранкам» навряд чи судилось побачити.

У відомій думі, «Маруся Богуславка» змальований образ мужньої жінки-патріотки. Маруся, бранка «турецького пана», ризикуючи своїм життям, рятує козаків з тяжкої неволі.

Маруся, попівна Богуславка,
Добре дбає -
До темниці приходжає,
Темницю відмикає,
Всіх козаків,
Бідних невольників,
На волю випускає...

(Народні думи. - К., 1986. - С. 46)

«Дівка-бранка» знає, чим загрожує їй такий вчинок, але нею керує відданість Батьківщині, намагання хоча б таким чином послужити їй. Звільнивши козаків, Маруся просить переказати своїм батькам таке:

Моєму батькові й матері знати давайте:
Та нехай мій батько добре дбає,
Великих скарбів не збирає
Та нехай мене, дівки-бранки
Марусі, попівни Богуславки,
З неволі не викупає,
Бо я вже потурчилась, побусурманилась
Для розкоші турецької,
Для лакомства нещасного! (Там же. - С. 47)

Любов до батьків, турбота про них, гірке визнання своєї провини («потурчилась, побусурманилась») зворушують. Маруся не винна, що стала бранкою, але її висока моральність диктує вимоги, згідно яких дівчина засуджує себе, вважає не гідною батьківської турботи.

У думі «Коваленко» звільнитися козакам допомагає невідома «дівка-бранка». Вона запекла у хліб ножі й пилки,

інша дівчина передала той хліб невільника. Дяка й захоплення звучать у словах козаків:

Ох, боже, се дівка-бранка дала -
Бодай она здорова була!

Дівка-бранка довго хай жиє... (Там же. - С.50).

Народна мораль, її високий гуманістичний дух освячує народні думи. Показові з цього приводу думи «Розмова Дніпра з Дунаєм», «Отаман Матяш Старий», «Проводи козака до війська», «Івась Удовиченко, Коновченко», «Бідна вдова і три сина» та багато інших. На передньому плані тут - священність родових зв'язків, проповідування доброти, справедливості, - всього того, що складає основу народної моралі» (Кирдан Б. З духовної скарбниці народу // Українські народні думи та історичні пісні. - К., 1990. - С. 5-13.). Сюжети про взаємини батьків та дітей, братів і сестер тощо порушують загальнолюдські моральні проблеми, а отже, свідчать про їх актуальність на різних етапах розвитку українського суспільства.

У думі «Сестра і брат» надзвичайно поетично змальовується любов дівчини до брата, який вирушив до війська, її туга за ним. Дівчина сумує, адже брат був їй єдиною родиною, а тепер вона залишилася сама-самісінька. Після смерті батьків про сиріт забула вся «близькая й далекая, вся названая, сердешная родина» (Українські народні думи та історичні пісні. - К., 1990. - С. 96), однак дівчина не проклинає родичів, а лише жаліється братові на тяжку долю:

Братуку милий,
Як голубонько сизий!
Прибуди же ти до мене...
Нехай я буду виходжати,
Ой по голосу познавати

І на хліб, на сіль закликати... (Там же. - С. 95)

Священний образ жінки-матері пронизує багато народних дум. Материнська любов і етика виявляється у її любові до дітей, турботі про них, а головне - у вихованні дітей повноцінними членами суспільства. Матір створює в родині незбагненну духовну атмосферу, вкладає в дітей всю свою душу і горе тим дітям, які забувають і зраджують стареньку няньку, навіть сили природи карають їх за це.

У думі «Бідна вдова і три сини» показано тяжке життя жінки, чий чоловік загинув, і вона сердешна залишилася з трьома малими синами. Як поетично дума змальовує турботу матері про своїх дітей:

Як та бідна вдова,

А в своєму домові гомоніла.
 Ой та ручками-пучками
 А хліб-сіль роздробляла,
 Та все синів годувала,
 А у найми не пускала,
 Чужим людям на поталу не подавала.

(Народні думи. - С. 106)

Виросли діти, одружились, розбагатіли. Замість подяки матері вони виганяють її з дому, мотивуючи свій підлий вчинок тим, що «ти нам не вдобна, Проти діла не способна» (Там же. - С. 107). Горе матері безмежне, зрада дітей, на яку вона не чекала, вражає її якнайболючіше.

Бідну вдову прихистив «чужа-чужанина, молода челяди-на», взявши до свого дому для догляду за дітьми, і ставився до неї як до рідної матері. А вдовиченків скарвав сам Бог - налетіли на їх господи хуртовини і знищили все... Збіднілих, їх покинули і друзі, тоді тільки сини згадали про свою стареньку матір, яка 13 років живе на чужому подвір'ї. У відповідь на прохання повернутися мати виявляє безмежне милосердя:

Ой на коліна й упала,
 Руки вгору підіймала,
 Молитви сотворяла,
 А своїх синів то прощала.
 Як стала синів прощати,
 То став їх Господь милувати:

Люди стали поважати... (Там же. - С. 110)

Однак вдова до дітей не повернулась, залишившись вдячною чужій людині, що прихистила її.

«Духовний світ українського народу - це світ високої моральності, честі, порядності. Відображаючи духовний світ у специфічних формах, народна дума збагачує його, відстоюючи високі морально-етичні ідеали. Великий виховний вплив пояснюється саме тим, що в них зафіксовані загальнолюдські моральні норми, вироблені народними масами протягом тисячоліть» (Стрюк А. Б., Стрюк М. І. Духовний світ українського народу у відображенні його пісенною творчістю // Культура. Духовність. Мистецтво. - К., 1995. - С. 183).

Широко відомий той факт, що українська жінка завжди відрізнялась незалежною, гордою вдачею, яка логічно виходила з відвічної поваги українського суспільства до жіноцтва, особливо до матері родини. Багато дослідників фольклору відзначали особливе ставлення українців «до жіноцтва, яке в

українському громадянстві посідає упривілейоване місце» (Мірчук І. Світогляд українського народу // Народна творчість та етнографія. - 1996. - № 1. - С. 27).

Сьогодні - коли в українському суспільстві так гостро постали проблеми духовності, етики, моралі, проблеми молодого покоління, яке в першу чергу страждає від втрати нацією свого духовного потенціалу - хто, як не жінка, жінка-матір, зможе відвернути катастрофу і допомогти вкорінитися паросткам всього найкращого, що з'явилося в перші роки нашої незалежності.